

«JUST - SO STORY»
UN CAS DE DISSENSIÓ INTERNA EN PAÍS DE MISSIÓ:
ELS PARES CAPUTXINS CATALANS A LA GUAIANA

Als pares caputxins del Principat de Catalunya

La importància de l'aventura evangelitzadora –i colonitzadora– de la Guaiana (avui, Veneçuela) empresa pels pares caputxins de Catalunya queda palesa i és prou coneguda a través dels nombrosos estudis i escrits que aquest fet ha suscitat.¹ No és, doncs, la meva intenció tornar a espolsar aquesta història –bella història– dins el seu conjunt: el lector trobarà al final de l'article una referència suficient d'autors d'avui dia.

Per a aquest escrit, m'ha calgut escollir d'entre un munt d'aspectes –tots idonis– el que m'ha semblat més interessant, en el sentit de ser desconegut pel lector, i al qual els arxius (inèdits) dels pares caputxins de Sarrià permeten d'atansar-nos-hi. Aquests «homes de Déu», però homes abans de tot, deixaren llurs petjades al llarg del recorregut en aquestes llunyanes contrades. Petjades que, més d'una vegada, forcen el somriure (o bé la llàstima...) sense detreure, molt se'n fa, un gran respecte i, fins i tot, admiració. Mirar-lo amb l'esguard d'avui dia seria arriscar-se de falsejar la veritat, àdhuc l'autenticitat de la realitat d'homes que foren. Ens caldrà, per tant, anar a raure endarrere i copsar, amb un esforç d'imaginació, el que era el món dins el qual es van trobar.

Hom sap les raons de la participació tardana dels caputxins de la província catalana en l'activitat missionera. L'aparició en terres de la Guaiana s'esdevingué al final del segle XVII. Des de molt abans, un

1. Aquest tema ho ha estat en part d'una tesi doctoral meua (ara per ara encara inèdita), presentada a la Sorbona el 1972: «Missions et colonisation» (Les Capucins catalans en Guyane Vénézuélienne, aux XVII, XVIII, XIX s.s.).

decret reial autoritzava dins aquests territoris –Les «Illes Inútils» i la «Terra Ferma»– el tràfic d'esclaus. No cal dir que les incalculables expedicions a la recerca d'un guany fàcil ens feren un teatre de sang i violència. És amb aquesta tonalitat de rerafons que qualques i infructuoses temptatives de missió es neuliren. Cal recordar que tota una primera experiència –malaurada– en aquestes terres fou la d'un dels més grans defensors dels indis, Bartolomé de las Casas. Simple clergue al moment dels fets i, després de retirar-se un cert temps de l'activitat colonial, esdevingué frare dominicà. La seva visió evangèlica fou a «La Vera-Paz» i en féu el seu camp de batalla espiritual. Després, franciscans i dominicans, hi anaren al començament del segle XVI; més tard (1560), els clergues Ayala i els seus companys hi deixaren llurs vides; altra vegada els franciscans, després agustins i jesuïtes, i encara clergues seculars...

Quan el rei Carles II demanà als superiors de l'Orde Caputxí d'enviar missioners a les Índies Occidentals, no feia res més que cloure un dels capítols més dissortats de la història del Principat. Fou aleshores que el Govern central elaborà un projecte que possibilità el comerç –i l'evangelització– de catalans amb l'Amèrica. No és gens sospitós, doncs, que els nostres caputxins estiguessin de bell antuvi assabentats de totes aquestes temptatives malaurades i aquestes llunyanes terres foren sinònim d'una desmesurada tasca i àdhuc de martiri.

Tot i així, la primera sol·licitud d'enviar missioners fou embolcallada dins d'un argument senzill i alhora especios: ajudar i reforçar els germans caputxins aragonesos. Malgrat aital requesta –que incloïa la dependència religiosa a superiors d'una altra província (i, en si mateixa, prenyada de problemes que més tard anaren descloent-se), l'esclletxa, que s'obria, fou copsada i la primera llista «oficial» dels capdavanters fou enllestida aviat. Dic «oficial» ja que de manera «oficiosa» sabem que els pares Gervasi de Manresa i Nicolau d'Olot, hi anaren molt abans camuflats en una expedició de valencians i aragonesos. Capdavanters, doncs, de fet, de totes les altres tongades que s'esdevingueren, fins a la matança i destrucció del conjunt de les missions.

Resseguint als arxius una nombrosa correspondència entre, en primer lloc, els missioners, i després, amb els germans de la província catalana, es desprenen del conjunt tres grans períodes: al començament, tots els primers capdavanters que moriren a la Trinitat i deixaren en herència quelcom d'extremadament idealitzat; un xic més tard, l'enviament de gent d'empenta, que marcaren veritablement els inicis de les missions de la Guaiana amb un segell propi, el qual determinà –vulguis o no– llur esdevenidor; i, per acabar, l'arribada d'homes –sempre

de Déu— on l'or pur de les primícies començà a amalgamar-se amb metalls menys nobles...

Aquests períodes, si els mirem de prop, de fet són aparents. No treu que ens són un model que permet de fer funcionar la nostra recerca. Valgui, per exemple, els diferents motius de discòrdies. Moltes d'elles, les trobem, tanmateix, a l'interior d'aquests períodes. El punt que ens interessa resideix més tost, dins la lluminositat d'un cert esperit que es desprèn d'aquests contextos. Lluminositat que fa aparèixer a trets, quasi caricaturescos, les raons latents de les dissensions. Ningú no ha fet —al meu entendre— cap intent per esbrinar una comprensió simplement psicològica del perquè (del com) d'un plegat d'afers interns que minvaren ostensiblement la comesa missionera.

La correspondència ens ensenya, sense cap mena de dubte —en un punt precís, que anomenem passatge de Pares Vells a Pares Moderns— que romania ben lluny aquella edat d'or² en què els superiors podien prohibir als frares que tenien vocació el pas a les missions. Ara, es començava a demanar si els superiors podien obligar a anar-hi... Amb quina insistència el prefecte de missions suplicava als superiors del Principat de no enviar frares de la província:

«...que no pueda con ellos. Que V.C. (Vostra Caritat) venga en conocimiento de los daños que se siguen en mandar acá religiosos muy relajados, pleytistas y enemigos de sugestión religiosa.

...desde que llegaron los P.P. misioneros últimos se han encendido en esta misera comunidad unos enredos tan extraordinarios que parece haber el infierno vomitado todo su veneno en contra de ella para arruinarla de todo punto; a la verdad confieso no entender que espíritu es el que trajeron estos Padres nuevos.

...algunos de los Padres nuevos hubiera sido del caso que jamás hubiesen visto ni pisado estas misiones».³

2. Voldria esmentar el fet que l'edat d'or de la missió de la Guaiana correspon cronològicament al principi del declivi de la resta de les missions indíanes en general. La raó és a cercar segurament el fet del retard de la participació catalana en l'activitat missional.

3. Les citacions sense cap referència són tretes de l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya (APCC), del Convent de Sarrià (Barcelona).

Optem per la transcripció ortogràfica original dels documents d'arxius citats, amb els seus «catalanismes» i el seu castellà adulterat.

I, així, a bastament.

Mirem, una vegada hem establert els prolegòmens (a grans pinzellades), d'atansar-nos els protagonistes dels esdeveniments conflictius escollits a fi i efecte d'il·lustrar el tema polèmic de la dissensió interna.

Els pares Benet de la Garriga (embarcat a missions el 1746),⁴ Bru de Barcelona (id. 1753), Joaquim M. de Martorell (id. 1753) i alguns d'altres eren homes avesats a no carregar-se de falòrnies ni a girar-se d'esquena al brogit dels problemes lligats a la concreció de les noves arrels en terra de la Guaiana. Mai els han defugits amb arguments fal·laços ni, encara pitjor, desplaçats. Regla, Constitucions, Ordenacions i Rúbriques, i d'altres, de l'Orde Caputxí, devien ser salvaguardades, car hi havia perill que llur vocació religiosa –a missions o no– s'anés en orri. La gran dificultat fou senzillament fer que tot aquest aplec de referències romangués un instrument, dins un nou marc, al servei dels frares mateixos com dels soldats, familiars i, no els negligim, dels indians. De no ser així, tot aquest conjunt hagués esdevingut lletra, morta a la llunyària d'aquests mons de Déu.

Continuant la llista dels tardans –els Pares Moderns– protagonistes sempre de la nostra història, els pares Marià de Sabadell (embarcat a missions el 1760), Feliu de Vilanova (id. 1760), Jaume de Puigcerdà (id. 1765), Bonaventura de Sant Celoni (id. 1773) i d'altres vingueren a ajuntar-se, sense estar gaire avesats a les coses indians, al grup dels Pares Vells.

Faig avinent que els missioners que arribaren amb les tongades del 1760 i 1765 –més d'una vintena de frares– prenién el relleu dels qui havien mort els anys propassats (almenys uns disset missioners –entre el 1748 i el 1765–), i dels qui anaven a morir els cinc anys següents: uns dotze frares...

L'esguard que donarem a les missives del pare Jaume de Puigcerdà, que fou un dels qui donà més fil a retorçar a tots els seus superiors de la Guaiana i, àdhuc, als de la província catalana, ens permetrà de fer el lligam entre tots els fils esparsos d'aquests esdeveniments.

És amb el pare Bru que la correspondència conflictiva, prosseguint les petjades dels arxius, s'entaula i creix. Això esdevingué al moment en

4. P. Benet de la Garriga, un monument de personalitat. No tingué a l'abast de donar fe de la seva identitat de religiós i d'home, que aplegà fets que ompliren la seva vida i que ens ofereixen a bastament els arxius provincials. A ell sol, valdria la pena dedicar un llibre mestre.

què el pare Bru, vint anys després del seu pas a les Índies, va ser nomenat prefecte. Una de les seves primeres cartes (1770) al pare Jaume comença ja així:

«P. Jayme, salud. Acabo de recibir aviso de uno de los excesos indiscretos que son tan connaturales a V.C. No se deve meter en si en el Pueblo hay o no fandangos, por ser punto muy ajeno de su oficio...».

Deixeu-me dir, tot i que m'avanço d'un decenni al punt de tornada al Principat, que el prefecte d'aleshores, el pare Marià de Sabadell, les emprèn amb un to més que ferm dient-li:

«Déjese P. Jaime de lo pasado, y resuélvase a obedecer, que cuatro Prefectos que Dios le ha dado en la América para que le gobernasen a todos ha dado bastante que merecer, de lo contrario me motivará a incluir, lo que mis antecesores empezaron...».

Reprenguem el fil d'aquesta correspondència i aturem-nos per albirar tots aquests aspectes, fets, punts sensibles i conflictius que foren pretext per omplir fulls i més fulls d'una tinta més d'una vegada maltempada. Què hi veiem? Un ventall d'entrellats sense, manifestament, cap valor prèviament significatiu. Sense haver fet un escorcoll minuciós ni sistemàtic, nogensmenys he guardat un cert ordre cronològic del plantejament dels diferents afers interns a la comunitat missionera. Però l'enrenou mogut per aquests esdeveniments són prou eloqüents perquè, tanmateix, l'ordre i eventualment els valors, ens tinguin sense capteniment. Per què? Perquè pensem de poder dir que tots ells –dels més migrats als més prolixos– tenen el segell d'un mateix valor simbòlic. Veurem això al moment de fer-ne un balanç.

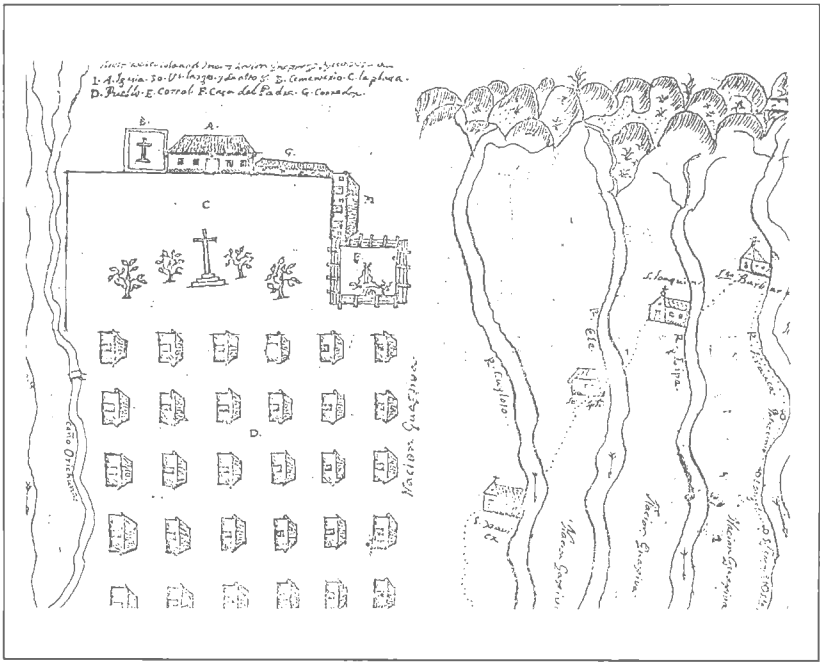
I anem als fets.

«P. Jayme por Dios –li escriu el pare Bru (II-1770)– no se meta en puntos de jurisdicción ni en si somos súbditos del Sr. Vicario o Obispo en la administración de sacramentos que es punto muy crítico (...). Si ocurre alguna novedad con el Sr. Vicario, avise que todo lo compondré con paces y sin cabilaciones».

El sentit d'aquest paràgraf s'explica pel problema de liderat, que ja es plantejava, de bell antuvi, entre els frares i el conjunt clerical ins-

J. M. B. ¹⁰⁻¹¹⁻¹⁶
 A. Váyme he pro puesto my Cayos atos 23 = 2^a = Cor
 judicial y suprey to no quiere obedecer mi parecer:
 haga lo que quiere Dios lo illumine y q^o m = a
 Coron y atos 29 de Ebro de 70.
 Me mandará sin falta Pff^{to} = S. exco o.
 Pedro Toros e Comina y P. Bruno el bar na
 de lo quiere obedecer a su M^o on bien Pueda

A-^{ch}

tal·lat a les Índies. El pare Jaume, acabat d'arribar, anava sobre aquest terreny esllavissador com si res! El pare Bru li recordava:

«No siempre los superiores tienen obligación manifestar a los súbditos los motivos y menos en estas misiones, a causa que cada uno piensa acertar y no quererse subordinar a la voluntad de quien les gobierna».

No obvia que, tan sols uns quants mesos més tard, els lligams s'havien estrocat quasi del tot i la diferència lliscava devers una dimensió embolcallada de metafísica. Del pare Jaume al pare Bru (X-1770):

«V.C.M.R. se muestra algo difícil en mandarme la aproximación de mis propósitos (...) que no se oponen al cumplimiento del cargo de Misionero (...) como lavar los pies a los Huespedes, no poner manteles y que poniendo en execución estos puntos de la Constitución, no falto a la obediencia...».

El pare Bru amb una embranzida li engegà:

«...así déjese de pies y lavatorios, use los manteles que bien claras son N. Constituciones Generales. Tómelas literalmente y como ellas en si hablan, y déjese de violentas y voluntarias exposiciones, por no decir nuevas invenciones».

De fet, veient el pare Jaume que per carta la porta es tancava, i no volent patir el fat de l'adversitat, decidí anar-se'n «a croades» –a Caroní– a entrevistar-se amb el seu superior. Trobem aquest episodi en una relació (XI-1770) que el mateix pare Jaume envià a un condeixeble seu. Entre quelques explicacions diu:

«...determiné pasar en persona a Caroni y confesar intrépidamente mi determinación y ofrecerme a carcel, grillos y tormentos todos en defensa de nuestra regular y sacerdotal obligación. (...) Púsele en las manos el papel de mis propósitos a favor del ayuno natural del Jueves al Sábado, y la estrecha abstinencia en los restantes días (...); quando me tocó la especie de los puntos controvertidos de la Carta Circular, empeñose que obedeciera la Circular hasta venir la resolución del R.P. Comisario General. Díxele

que entretanto me tocaba obedecer la ley ya promulgada en toda la Yglesia y Religión. Mucho se debatió la materia y yo con resolución intrépida dixé: Con ansias de morir por la Fe Santa he venido a las Misiones, y pienso que lo mismo es morir por las Leyes de la Yglesia y Religión Capuchina».

El pare Bru no devia saber a quin sant encomanar-se ja que entre dues escaramusses li lliscà:

«...porqué no iba a España donde podria obrar lo que quisiere...?».

Entaulats cadascú amb el seu capteniment, la trencadissa no trigà pas gaire:

«P. Jayme, me dijo, que en adelante no me reconozca por Superior. Díjome también que para nada recurriese a él: con que vine a estar excluido de la Comunidad, por separado de la Cabeza».

Sembla que de moment la ruptura no tingué altres conseqüències que una terrabastada un dia de primavera, tot i que la bona entesa quedava sempre força lluny, car trobem al mes següent (XII-1770) una carta del pare Bru, on li diu:

«Allega V.C. que en dias solemnes no puede permitir bayles, a más de errada puede tener fatales consecuencias en estas nuevas tierras. No devía valerse de tan flaco pretexto, para no bautizar a los Inocentes Guaraunos: esto es querer que todos sigan sus dictámenes mal o bien fundados, y que todos sean capuchinos».

En aquest entremig tingué lloc la preparació urgent d'un capítol,⁵ d'on fou elegit el pare Benet de la Garriga. Les circumstàncies conjunturals de la política missionera –de cara enfora– del moment, no anava

5. El P. Bru va morir, abans d'acabar la seva prefectura, d'una dolorosa malaltia: *Celebramos nuestro Capítulo por muerte del R.P. Pref. fray Bruno de B. que sea en el cielo, y salí electo en Prefecto*, escriu el P. Benet. Les circumstàncies de la seva mort foren motiu per al P. Jaume d'escàndol. Com no hi havia metges, i Fr. Carles de Barcelona, l'infermer,

pas del tot vent en popa. El pare Jaume fou enviat com a comissari a la Cort de Madrid per mirar d'arranjar un curull de problemes que s'amuntegaven damunt les missions. Aquesta comissió era de bona guerra (d'un tret, dos pardals...), malgrat que no convencés cap d'ambdues parts:

«...nos eligieron creo más para sacarnos del medio, que para aplacar a Centurión...»⁶

Tenim la certesa que, dins el món dels afers diplomàtics, el pare Jaume era home avesat i sabé desencallar l'afer Centurión que, entre altres malmeses, volia establir *corregidores* a les missions. Mes l'agulló de la nostàlgia de la Guaiana no el deixà fins poder albirar altra vegada les platges de l'Orinoco.

Als arxius pocs documents hi ha referent als pares Benet i Jaume. De segur que la prefectura del primer devia transcórrer tot al llarg de l'estada del pare Jaume a la Cort de Madrid.

Sigui com sigui, l'entrellat escriptural continuà de bell nou. A hores d'ara, les injuncions del pare Bru *...déjese de pies y lavatorios...* comença a fer el seu efecte. Llavors, el pare Jaume se les prengué més aviat amb coses d'una concreció socialment terra a terra: l'educació dels nois indians. Se'ls ha de separar de les famílies –diu– car l'ambient és nociu per a tots ells, encara que dormin a casa del missioner. Hom ha d'aplicar mètodes més fermes i contundents per a l'ensenyament religiós. Se'ls ha de parlar en espanyol o bé en llur llengua? –i això és una qüestió de summa importància, albirat d'antuvi per altres missioners, a causa de la impossibilitat d'explicitar altrament els misteris cristians.

Fent-se fort del fet que l'experiència de procurador a la Cort de Madrid –i del seu passatge a la Casa Mare de Barcelona– li donà, veiem que quasi totes les cartes, els memorials, les peticions i els planys foren enviats directament als superiors del Principat. Amb benvolença, això sí,

no sabia què fer, va anar a cercar una dona de nom: *Thomasa, que ninguno de estas tierras ignora ser ella, la única médica y enfermera que por su devoción a todos los enfermos, les asiste.* Ans el P. Jaume no hi va veure que foc de l'infern: *... el P. Bruno tuvo en casa a una mujer escandalosa llamada Thomasa que aunque no bubiese becho deshonesto fue nota de escándalo...*, etc.

6. D. Manuel Centurión Guerrero de Torres, governador de la Guaiana, s'entestà a no deixar d'esma (amb raó o no) els caputxins catalans, i això fins al seu trasllat definitiu a Espanya.

per adir-se amb ell. Car no oblidem el plany esmentat a un company seu, que es referia a la rebuda pels pares del Capítol de la providència catalana. Li diu (VII-1773):

«...así es uno ver el concepto que hallé en el M. R. Padre y en algunos R. Padres tocante a dichos males: que allí solo se controvertian bagatelas».

Si els superiors del Principat li feien comprendre que els seus plans i les seves peticions estaven fora de lloc, els d'ací li tornaven, hom pensa, a tancar les portes malgrat el fet significatiu que acompanyà l'elecció del pare Benet:

«El nuevo Prefecto nos ha dado licencia de guardar todas las Constituciones (a Dios gracias)».

Que el pare Jaume fos un home inquiet, s'evidencia amb el poc que coneixem d'ell. Però aquesta inquietud esdevé un senyal inquietant (valgui la redundància) quan ens cal constatar la quasi necessitat que tenia de no entendre's amb ningú, amb més raó si era un superior. Els altres, en aquesta missió indiana de la Guaiana, eren els anomenats: *los más firmes palos de la relajación*. Aquesta tan anomenada *deixadesa* (relaxación), criticada en interminables folis (els arxius són fefaents), acabava per ser en si mateixa un objectiu i cap mena d'escull a ultrapassar, fita a cercar més lluny. Les idees del pare Jaume sobre l'educació dels indians ens ajudaran a comprendre més bé aquest moviment.

El punt de partença era el de saber si l'indi era capaç o no d'assimilar (avui diríem «simbolitzar») els misteris cristians⁷ i, en l'afirmativa, quins mètodes pedagògics calia aplicar.

En un molt llarg memorial (VII-1773), el pare Jaume exposà al provincial de Catalunya la seva disconformitat amb l'educació donada fins ara als indians. Calia, doncs, engegar els mitjans necessaris per trobar un altre sistema; ell mateix indica el que creu millor. De passada esmenta que d'altres abans d'ell albiraren ja aquest mateix problema, i esmenta a dojo autors afins a la seva manera de pensar.

7. Les discussions bizantines que si els indians tenien una ànima o no, discussions que havien enfosquit l'esperit a més d'un retòricoteòleg, restaven tanmateix força enrera...

No comprendríem gaire –per no dir gens– el sentit d'aquesta segona vocació, d'anar a missions, si el principi que el fonamenta, convertir l'indígena, no fos previ a qualsevol altre. El pare Jaume, el resumeix en aquest paràgraf difícil de desvaluar (som en ple segle XVIII):

«Luego que llegué a la América escribí a un Religioso de, y en Cataluña, que los Indios me parecían unas piedras preciosísimas en bruto, que si dieran en manos de lapidarios serían muy a propósito, para edificar la celestial Jerusalén: en ese concepto me he afirmado cada día más...».

Costa de creure que l'acte de fe» del pare Jaume no s'avingués amb el dels *Padres Viejos*, de tal manera que no tinguessin també a l'abast aquesta manera de donar fe de llur identitat de religió missioner. Llur mètode –militant o pacifista– era de segur, en els fets, força original. I és ací on hom considera que hi ha un trasbals de valors. La perspectiva, des de la qual és albirat aquest esdeveniment conflictiu, que en un gir d'ulls passà a premissa major, és la d'una equivalència –gruixuda– entre militant/bo i pacífic/dolent. És lògic que els dolents fossin abominats i rebutjats, àdhuc els superiors mateixos.

Heus ací un exemple:

Quan el pare Jaume, deixant de fer cas dels manaments dels superiors, gosa dur a terme un internat per als nois indians:

«...cogí todos los del Pueblo que llegaron a cinquenta y cinco y los puse todos en casa nuestra, allí comían, aprendían y dormían...».

No trigà gaire a rebre del Prefecte un refús net i clar:

«P. Jayme, ya no se acuerda del Orden que tenemos del R.P. Comisario General, que yo por carta circular hice pasar, que dispone que nos quitásemos la chusma de los muchachos de nuestras misiones, y que se vayan a sus labores?».

Això no treu que en una carta escrita a un company seu, poc després d'haver rebut l'anterior (VII-1773), digui:

«...el infierno que no dormía, se valió de la ocasión para que se opusiesen algunos Padres y no parasen hasta que destruyesen este proyecto...».

És verament curiós que en cap moment –i en tot cas ben rarament– no s'hagi tingut en compte la gran experiència dels Pares Antics, malgrat un aspecte manifestament problemàtic, factor de les escaramusses:

«...oponiéndose algunos de los viejos –escriu el pare Jaume– le dije: ¿Cuántos indios hay en nuestras misiones de quarenta años de misión que aún no saben si hay Dios o no? No pudo replicarme cosa alguna porque es una verdad tan cierta como lamentable».

Un esbós de resposta ens és proposat dins d'un conjunt d'indicis en una carta que el pare prefecte Marià de Sabadell envià al pare Jaume. A causa de la importància que li donem el lector ens permetrà de citar un llarg paràgraf, que diu:

«...y así le digo que lo acompaño con dolor de mi corazón al ver tantos Caribes casados a su modo gentil, pero tengo el consuelo de ver a todos los Misioneros vigilantes en quitar semejante abuso: pero es prudencia de los dos males elegir el menor, y como la experiencia nos enseña, y V.C. aunque tan poco sabe de Indios no ignora, que todos los Pueblos tenemos Indios casados por la Yglesia, que con buen zelo casaron los Padres, y a poco tiempo el marido ha dejado la propia mujer al Pueblo, y tomando la ajena, se han vuelto al monte, y lo mismo hace la mujer con su propio marido. No obstante, la práctica de los Misioneros siempre ha sido, y yo lo he aconsejado que los Padres Misioneros miren, y remiren con prudencia al natural de los Caribes Christianos, y si conocen que ha de vivir bien con su consorte que los casen por la Yglesia, como se ha practicado y practica a todos los Pueblos, y no como V.C. pretende, que a los dos días de haber llegado de compañero a este Pueblo de Murucuri, sin ciencia ni experiencia de estos Caribes, a todos los Caribes Christianos queria casar. Yo no extraño haya tan pocos Caribes casados por la Yglesia a ese Pueblo, pues siempre se han considerado poco seguros, y por obviar mayor mal, ha sido prudencia disimular el menor».

Convé, com ja he apuntat, posar esment en el sistema pedagògic proposat pel pare Jaume, d'una banda, i de l'altra, en les reaccions dels seus superiors que no negligien de fer-les-hi saber. L'esguard que hi

portem avui (tan sols avui?) fa aparèixer sens dubte la imatge d'una eixordadora ingenuïtat. Diu així d'una de les seves activitats educacionals (VIII-1773):

«...antes de dia se tocava la campana, y venian (els nois indians) a la Yglesia donde se decian las Litanias, se leia la meditacion (...), asistian a la Misa con mucha compostura, y acabada, se tocava a Rezado a que concurría todo el Pueblo por espacio de hora y media o dos horas (...). Salia a la plaça donde distribuía la gente a los trabajos...».

Per tal de prosseguir amb el millor encert, una vegada els grans han marxat a la feina:

«...los muchachos continuavan en la Yglesia (...). Los distribuía en 4 clases. En la 1ª se les enseñava el Padre Nuestro, en la 2ª la Ave Maria, en la 3ª el Credo y en la 4ª los Mandamientos y tenía cada clase su llave que se dava al que hablava su lengua, y este la avía de dar a otro que la hablara, y así corría hasta la noche en que se castigava a los que las tenían con azotes, y no tenía licencia para llorar (...). En dos meses, no parecían Yndios...».

Si ara observem el devessall d'al·legats que el seu superior li transmeté, no deixarem d'esbrinar una altra vegada el rerafons d'incomprensió total. Tot això anava aïllant-lo i fent que el conjunt de la comunitat missionera se'n desentengués. El pare prefecte li diu:

«...encargo a V.C. se levante una hora antes de dia para sus rezos, y al apuntar el día tocar al rezo de los Yndios, como está ordenado, y lo practican todos los misioneros a excepci3n de V.C. que se levanta día claro de donde se sigue que los Yndios quando salen del rezo es ya el sol alto, (...) pues bien sabe V.C. que tienen de pasar media hora de sabana, llena de arena que calienta el sol, los lastima los pies por ir descalzos...»

El problema de la llengua, que tingué evidentment ressons amb els mètodes pedagògics, fou un terreny privilegiat per trasbalsar tot aquest munt de desavinences. Desavinences que no feien sinó emmirallar unes controvèrsies sòcio-polítiques, de les quals els caputxins catalans eren

presoners de tèrbols i acomodaticis antecedents.⁸ Dins l'entrellat polític vigent, l'alternativa entre castellà, català o bé vernacular aviat s'enllestí. La primera fou sens dubte esborrada dels esperits catalanescos; la segona, abandonada –de cara enfora– ja que no feia sinó agreujar les relacions amb les autoritats colonials; i la vernacular sembla que fou la més lògica de guardar (d'aprendre).

Això, fins l'arribada dels Pares Moderns (1778):

«...por tiempos pasados poco se apuraban los P.P. Viejos a que supiesen la lengua española, que es lo principal; a más que a nosotros no solamente nos corre la obligación de adoctrinarlos, sino también de civilizarlos, y si uno no se aparta de lo que hacian los Viejos siempre seran lo mismo, o por mejor decir, siempre seran bestias».

Raó per la qual el pare Jaume esmenta la seva decisió, i diu:

«...me resolví de mudar de método en la enseñanza de los Yndios, y hice el principal esfuerzo en que aprendiesen la lengua española...».

Això féu que el prefecte li recordés:

«...solo le ruego, que el tiempo que gasta en escribir dificultades, que el más ignorante de la comunidad no ignora, se emplee en aprender la lengua Caribe, pues es de admirar que en tantos años de misionero de ninguna lengua sabe V.C...».

Fem avinent que en el conjunt missional hi mancà, nogensmenys, un criteri sostingut referent al problema de l'ensenyament de les llengües indígenes i de l'espanyola. Raó per la qual fou un espai avinent per inflamar controvèrsies.

Aquestes inquietuds del pare Jaume tenien un caire «quixotesc», percebudes –bé que amb lleugers matisos i variants– com a diferents de la resta dels seus germans caputxins. No pas perquè fos sol a delatar aitals problemes. D'altres expressaren a posta afers semblants i foren escoltats.

8. Els fets i les causes d'aquest tema han estat historiatats i precisats. Mirem tanmateix d'esbrinar d'altres elements més o menys vinculats.

El pare Jaume tenia, hem de creure, l'art i la manera de guanyar-se la malvolença d'un bon nombre de pares, àdhuc de companys seus i, pitjor, dels indis mateixos. Retreu, estranyat, una de les crítiques, que era:

«...con que trato a los Yndios con demasiada severidad?».

Tots aquests canvis de mètodes educatius no prengueren pas volada. Creiem, fins i tot, que certa raó devia tenir i que algunes idees no deixaven d'ésser interessants. El tema espinós era ell, com a individualitat, tancant tota possible viabilitat a les propostes i solucions infèrries (llevat a la seva vellesa, com veurem més endavant).

En una carta adreçada al pare comissari general, el pare Marià li diu:

«Lo cierto es que todos los Yndios claman que no lo quieren a su Pueblo por su Presidente; los demás Misioneros reclaman por no tenerlo de companero».

Ens cal maldar ara per establir un lligam de tots aquests conflictes –interns a la comunitat missional que ens ocupa– i fer per manera de treure'n el (un) sentit i comprendre millor l'arrelament de la dissensió.

En aquest treball ens hem limitat a donar notícia dels fets i documents –a voltes mínims– necessaris per comprendre el problema específic que ens interessa. No obstant això, pensem que són suficients per poder subratllar la nostra manera de veure-ho.

El «cas de consciència» del pare Jaume (i els Pares Moderns) ens és una il·lustració planera alhora que un testimoniatge fefaent d'un funcionament cabdal. Potser no és el menys digne de subratllar el fet que si la història, per escriure's, ha de donar-se suport en els homes, no obstant això, aquests per llur singularitat poden fer que l'escrit prengui un tomb o un altre. L'interès rau a conèixer què és ço que fa moure aquest, diem-ne, funcionament mental. Els fets històrics, perquè són fets humans, són també molt més complicats que allò que qualche vegada pensem.

Refermem un xic més el sentit d'aquestes manifestacions temporals de l'esperit humà. És prou conegut avui dia el fenomen de l'eclosió d'una organització afectiva donada com a resposta a un moment especialment crític, a un fet conjuntural històric; l'esperit humà, encapçalat per referències estables i mantenidores, roman en un tarannà més o menys normal.

La invitació –adés imposada– d'anar a missions a convertir l'infidel d'una banda, i de l'altra, el desig –la por (vulguis o no)– de la incògnita eren motius suficients per constituir un nucli afectiu pertorbador. La contrareacció a aquest estat de coses era aferrar-se ferm a les referències morals (o altres) de si mateix, única biga mestra de sosteniment.

I és ací on els fets es compliquen amb la formació consegüent «en creació» afectiva, que deixa aquest regust de problemes més disputats que discutits. La primera pregunta que se'ns presenta és el perquè d'una oposició als diferents parers que exclou tota capacitat de contradicció (l'oposició que no pot ésser copsada sinó com a tancament del conflicte, quan la contradicció n'és l'obertura). L'enginy, que constreny una qualitat o altra dels processos consegüents, és el requeriment del nucli de la identitat per fets ambientals d'ordre històric i social –crisi d'identitat, de despersonalització.

El pas a les Índies esdevenia, doncs, per al missioner –això no sobta ningú– una prova de gran impacte afectiu, d'una banda, i de l'altra, un terreny adient al broll d'organitzacions defensives ferrenyes, a causa de personalitats fràgils, àdhuc mal estructurades. Aquest broll s'objectiva evidentment a través de les relacions humanes de cada dia. Els judicis emesos des de fora deixen sovint amagades les causes personals; dins d'aquest ventall s'hi troba la necessitat de constituir un greuge d'allò que sigui, per poc (i això és la seva força) que doni peu (amb tota lògica manifesta) a enganxar-s'hi. Mant paràgraf de la correspondència –a llegir a voltes entre línies– ens ho ensenya. I no oblidem que un dels efectes consegüents més punyents davant d'aquest estat d'esperit s'anomena «desesperança». Els arxius en són –ai las!– fefaents.

No ens vega ni és el lloc adient d'intentar destriar aquesta operació complexa psicològica de l'humà davant d'allò inconegut. Deixem-ho per a una altra ocasió i limitem-nos al fet d'haver subratllat les bases d'un funcionament que ens és llegut de creure important per comprendre –diguem-ho una altra vegada: per donar sentit– a fets que afecten l'entorn (extra), però que de primer afecta l'individu mateix (intra). I això ve de lluny...

Per posar fi a aquesta curta història, afegeixo que, en el camp merament científic, hom no nega que d'un fet isolat no se'n pugui treure qualques conclusions de conjunt. Nogensmenys, l'aportació nostra pot esperar un bescanvi alhora que d'altres hipòtesis permetin un estudi comparatiu.

El que veiem d'antuvi és un entrellat d'anells que s'encadenen els uns amb els altres. I és ben ver que voler aïllar un sol d'aquests anells

–*a fortiori* el que ens pertoca– seria minvar l'interès de la hipòtesi i contrarestar-ne els possibles efectes. La *just-so story...* que relatem és l'anella més profunda i limitada en el temps, l'espai i la gent: quelques decennis del segle XVIII; una contrada situada entre l'Orinoco, Coroní i l'Oceà Atlàntic; uns missioners caputxins de la província catalanesca. Les altres anelles eren el Principat de Catalunya i, més amunt, la Corona de Castella, cadascú amb els seus propis problemes, lligats al conjunt de temps, espai i gent. Si invertim l'ordre d'aquest nuament, de l'emmarcament històric, polític i religiós de la Corona castellana, passem a l'emmotllat de l'àrea dels valors catalans, i d'aquest a l'ambient estrictament de la Guaiana consegüent. Vull dir amb això que el moviment transita en ambdós sentits, l'un suscitant l'altre. I no ens sobta aital resposta dels superiors barcelonins: ...*que allí* (a la Guaiana) *solo se controvertían bagatelas...*; més tost pren un valor revelador del tancament missional, i es redueix qualsevol possibilitat d'encaminament de la situació.

Per raó d'esdeveniments enutjosos en què el pare Jaume fou l'artífex, el govern colonial interferí en els afers interns de la comunitat missionera. No gens més tard, l'esclètxa oberta esdevingué frau sense fondària i l'esbandida pública s'esberlà en tota la missió indiana. I això, ni els seus condeixebles més addictes no li perdonaren. És un capítol d'aquesta història de gran tristor i prenunci del proper i dramàtic fi.⁹

En conseqüència, el pare Jaume retornà al Principat. Era el 20 de juliol de 1782. Una vegada allí fou enviat al bell convent de Blanes i nomenat cronista de la província: la seva dèria d'escriptor trobà així un eixidor. Amb el pare Pere –màrtir de Ribes, un altre missioner de la Guaiana retirat– els imaginem ensems a dalt d'aquell promontori,¹⁰ fitant l'infinit del mar, bescanviant les darreres noves d'aquelles nostàlgiques i llunyanes terres. Heus ací que ben prest es desprèn de les cartes del pare Jaume un conegut i llunyà ressò: ara feia seves moltes idees que antany havia combatut al pare Bru, i deixava plasmat un sentiment difós d'una colpadora (un caputxí diria) caritat. Els anys endolceixen els plecs foscos de l'ànima...

En la pau de la seva cel·la, la vida del pare Jaume s'apagà tranquil·lament. Era el 13 de febrer de 1809. Tenia 75 anys.

9. És un tema espinós el de la ingerència del poder colonial en els afers interns de la Comunitat Caputxina. Els límits d'aquest treball no ens permeten de donar notícies dels fets ni documents adients.

10. Per tenir una descripció del convent de Blanes, vegeu un joiell de la narrativa catalana: *Les coses benignes*, d'en Joaquim Ruyra.

Si el Paradís existís, en la joia de la retrobada mirarem, en moments de lleure, d'esbrinar junts les foscors on la raó humana n'és presonera.

I si el Paradís no existís, els haurem recordats –aquests homes de Déu– ni que fos per uns instants, en l'acolliment càlid de les nostres memòries.

FERRAN PATUEL-PUIG
«Flèche d'eau», tardor 1992

Bibliografia

ARMAS DE CHITY, J.A. *Guayana: su tierra y su historia*. T.I. Corporación Venezolana de Guayana. Caracas, 1964.

ARMELLADA, Cesàreo de. *Por la Venezuela indígena de ayer i de hoy*. T.I.: siglos XVII y XVIII. Sociedad de Ciencias Naturales. Caracas, 1960.

BERNADES, Josep M. *Els catalans a les Índies (1493-1830)*. T.I. Col. Joan Orpi. Generalitat de Catalunya, 1992.

CARROCERA, Buenaventura de. *Los primeros Historiadores Capuchinos de Venezuela*. B.A.N.H. Caracas, 1964.

FÀBREGAS, Xavier. *Catalunya terres enllà*. Ed. Bruguera. Barcelona, 1967.

GLEIZES, Catherine. *Aspectes des Missions Catholiques au Vénézuéla pendant de l'époque coloniale*. Fac. lettres. Paris, 1968.

MARTÍNEZ SHAW, Carlos. *Cataluña en la carrera de Indias (1680-1756)*. Ed. Crítica. Barcelona 1981.

RIO NEGRO, Froilán de. *Misiones de los P.P. Capuchinos*. Ed. Gobierno Venezolano. Pontevedra, 1930.

RUIZ, Helena. *La búsqueda de El Dorado por Guyana*. Escuela Estudios Hispano-Americanos. Sevilla, 1959.

SALES, Núria. *Els caputxins Catalans del Caroní i el general Bolívar*. Ed. Dalmau. Barcelona, 1967.

VILA, M. A. *Els caputxins Catalans a Veneçuela*. Ed. Ariel. Barcelona, 1969.